

DİN BİLİMLERİ VE KARŞILAŞTIRMALI PERSPEKTİF

Religious Studies and The Comparative Perspective

Ninian SMART

Prof. Dr., Kaliforniya Üniversitesi, Amerika Birleşik Devletleri [ror.org/01an7q238](https://orcid.org/01an7q238)
Prof. Dr., *University of California, USA*

Çeviren / Translator:

Sümeyra BİLECİK KARACAN

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Eğitimi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye [ror.org/045hgzm75](https://orcid.org/045hgzm75)

Assoc. Prof., *Selçuk University Faculty of Theology Department of Philosophy and Religious Sciences Department of Religious Education, Konya, Türkiye*

 sumeyrabilecik@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-8351-6923>

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Çeviri / Translation

Geliş Tarihi / Received: 07.10.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 29.11.2024

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2024

 Atıf / Cite as: Smart, Ninian. "Din Bilimleri ve Karşılaştırmalı Perspektif". çev. Sümeyra Bilecik Karacan. *Mütefekkir* 11/22 (2024), 657-668. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1600740>

 Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This article is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

DİN BİLİMLERİ VE KARŞILAŞTIRMALI PERSPEKTİF

Öz*

Din Bilimlerinde karşılaştırmalı yaklaşım ve Din Eğitimi'nde fenomenolojik modelin gelişmesinde önemli bir isim olan Ninian Smart bu çalışmada, dinlerin karşılaştırmalı olarak ele alınması ve bunun sonuçlarına değinmektedir. Din Bilimlerinin çoğulcu ve kültürler arası bir bakış açısına sahip olmasının toplumların dini ve kültürel gelişim süreçlerindeki çeşitliliği dikkate alma, insan doğasına dair teorilerin farklı bir açıdan ele alınmasına olanak tanıma, yeni dini hareketler ve sembolik temalar üzerinden dünya görüşlerini inceleyerek dinin çok yönlü yapısını ve küresel toplumdaki ortak değerlerin gelişimini anlama noktasında katkı sağlayacağını vurgulamaktadır. Ayrıca Smart, küreselleşen dünyada başkalarının inançlarını, yaşam tarzlarını ve dünya görüşlerini anlamının daha önemli bir hale geleceğini öngörmekte, dini araştırmaların da bu çeşitliliği dikkate alması gerektiğini ifade etmektedir. Günümüz Din Bilimlerindeki çalışmalar dikkate alındığında, Smart'ın bu öngörüsünün gerçekleştiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Din Bilimleri, Karşılaştırmalı Yaklaşım, Fenomenoloji, Çoğulculuk, Küreselleşme.

Religious Studies and The Comparative Perspective

Abstract

Ninian Smart, a prominent figure in the development of the comparative approach in Religious Studies and the phenomenological model in Religious Education, addresses the comparative study of religions and its implications in this paper. He emphasizes that the pluralistic and intercultural perspective in Religious Studies allows for consideration of the diversity in societies' religious and cultural development processes, provides an opportunity to reconsider theories about human nature from a different angle, and offers insight into the complex structure of religion and the development of common values within a global society by examining new religious movements and symbolic themes. Moreover, Smart anticipates that in a globalized world, understanding the beliefs, lifestyles, and worldviews of others will become increasingly important, and he asserts that religious studies must take this diversity into account. Considering the current state of research in Religious Studies, it can be said that Smart's foresight has indeed come to fruition.

Keywords: History of Religions, Christianity, Papacy, Church, Protestantism.

DİN BİLİMLERİ VE KARŞILAŞTIRMALI PERSPEKTİF

“Din Bilimleri” denildiğinde farklı kişiler farklı şeyler kastettiğinden, öncelikle bu alanı kendi bakış açımdan kısaca tanımlayarak başlayayım. Daha sonra, onun çoğul ve karşılaştırmalı karakterinin, dünyamız hakkında düşünme ile olan alakasını keşfetmeye çalışacağız- bir sonraki dünyayı söylemeye gerek bile yok. İnsan tarihinin, din tarihindeki hem büyük çeşitliliği hem de kalıpların tekrarını sergilediği inkâr edilemez ve büyük kültürlerin dini köklerinin derinliği, dini araştırmalara insan dünyasının işleyişini anlamada özel bir yer verir. Ve eğer din bilimlerini gerçekçi bir şekilde seküler

* Bu özet, Ninian Smart'ın orijinal metninde yer almayıp çeviren tarafından yazılmıştır.

ideolojilerin de araştırılmasını içerecek şekilde genişletirsek, çünkü onlar da nihai kaygıları olan sembolik sistemlerdir, o zaman bu daha geniş alan - ben buna 'Dünya Görüşü Analizi' demeyi seviyorum- eğitim ve pratik yaşamda, aynı zamanda insan bilimleri teorisinde kritik bir işlev üstlenir. Ama din bilimlerinin daha geniş dünya görüşü kapsamına sahip olması gerektiğini düşünmeme rağmen, bu makalenin amaçları için eski terimi kullanacağım. O zaman dini araştırma nedir?

Bu, siyaset ve ekonomi gibidir. Bu alanlarda, toplam insan davranışından ve kurumlarından ve ürünlerden bir ana yön çıkarımı yapıyoruz: siyasi davranış ve kurumlar vb. veya ekonomik davranış, kurumlar vb. Yani insan davranışlarının, kurumların, ürünlerin toplamından dini olan yönün çıkarımına varıyoruz. Dinî anlam taşımayan hiçbir şeyin olmadığı ya da çok az şeyin olduğu ortaya çıkabilir; tıpkı siyasi veya ekonomik anlam taşımayan çok az şeyin olduğu gibi. Kısaca, o halde dini araştırmalar yönseldir.

Şunu düşünebilirsiniz: Ama ya insan olmayanlar ya Tanrı ya Nirvana ya Tao ya kutsal yıldızlar ya da kutsal fısıldayan deniz hakkında ne söyleyeceğiz? Şöyle ki, betimleyici ve teorik amaçlar (bazılarının söyleyebileceği gibi fenomenolojik ya da bilimsel amaçlar) için insan dininin odaklarını dahil etmemiz gerekiyor, ancak bu odaklar sınıflandırılmalıdır. Biz Tanrı veya kurtuluş deneyimini, ya da Vişnu veya İsa'ya tapınmayı, ya da Poseidon veya Allah'a yapılan kurbanları inceliyoruz; ancak (bazen fenomenoloji olarak bildiğimiz bu samimi tarafsızlık çerçevesinde) ne Allah'ı vaaz ediyor ya da Poseidon'u onaylıyor ne de Tanrı veya Nirvana'yı inkâr ediyoruz, aksine bu yaşayan odakları ve karşılıklılık nesnelere sınıflandırıyoruz. Böylece metodolojik agnostisizmi uyguluyoruz. Böylelikle aşkın olanı insan davranışı, kurumlar ve benzeri ile ilişkisi açısından tanıyoruz. Gerçek şu ki, Allah parantez içinde bir odak olarak insanları harekete geçirme gücüne sahiptir ve böylece insan tarihine girer; bunu, O'na ya da O'na karşı kendimizi taahhüt etmeden söyleyebiliriz. Böyle bir taahhüt, insan bilimlerinin sıcağ tarafsızlığına değil; daha çok inanç, vaaz verme, tapınma alanına aittir.

Sonra, açıktır ki dini araştırmalar çoğuldur. Burada birçok gelenek, yeni hareket, dini ideoloji vardır; yaşayanlar ve ölmüşler, Doğu'da ve Batı'da, Kuzey'de ve Güney'de. Elbette, 'Hristiyanlık', 'Budizm' gibi etiketlediğimiz o büyük hareketli varlıkların aslında gerçekten çeşitli hareketlerin federasyonları ve sürüleri olduğunu giderek daha fazla fark ediyoruz.

Bu nedenle dini çalışmaların bir kısmı, birçok gelenek ve alt geleneğin tarihidir. Bu çalışma elbette kendi başına geçerlidir ama karşılaştırmalı sorular türetir. Bize bir geleneği onun dışındaki bir bakış açısıyla nasıl tasvir ettiğimizi sorar.

Gelişim kalıpları ve semboller, deneyimler ve benzeri kalıplar hakkında hipotezler öne sürer. Ayrıca, belli bir noktaya kadar insan davranışı, top-

lumsal değişim ve benzeri durumlara dini türden açıklamalar getirebileceğimizi öne sürer.

Kısaca dini araştırmalardaki çoğulculuk; yöntemler, temalar ve teoriler önerir. Halihazırdaki fenomenoloji hakkında tartışma, yöntemle ilgilidir, mistisizm hakkındaki tartışma bir temaya temas eder ve yansıtma teorilerinin tartışması ise açıklama alanına aittir. Aslında, metodolojik agnostisizmi kabul ettiğimizde durumun tersine döndüğüne inanıyorum; çünkü dini odaklar ve deneyimler, modern ideolojiler gibi, toplum ve teknolojiyi şekillendirmeye yardımcı olan belirgin bir dinamizme sahiptir. Belki de biz tanrıların yansımalarıyız.

Yukarıda, bir geleneğin dışarıdan bir bakış açısıyla nasıl tasvir edileceği sorusunu oldukça soyut bir şekilde ortaya koydum. Daha insani bir şekilde soru, başkalarının zihinlerine, kalplerine ve bağlarına nasıl girdiğimizdir. Açıkça kullandığımız araçlar yalnızca çalışılmış makalenin dili ve kitabın formatı değildir: belgesel televizyon, edebiyat ve diğer araçlar, başka insanların hayatlarının anlamlarını din içinde ve dışında gayet iyi bir şekilde aktarabilir. Bazen bunu unutuyoruz: Fenomenoloji prensipte multimedya'dır tıpkı dini araştırmaların disiplinler arası olması gibi.

O disiplinler arasıdır veya benim adlandırmayı tercih ettiğim gibi poli-metodiktir, çünkü mitleri analiz ederken, doktrinlerin ortaya çıkışını açıklarken, kutsal ritüellerin anlamını sergilerken veya bir inanç veya ideolojini ethosunu uyandırırken antropolojinin (örneğin Geertz ve Levi-Strauss), sosyolojinin (örneğin Weber ve Bellah), dinler tarihinin (örneğin Otto ve Eliade), Asya Çalışmaları'nın (örneğin Basham ve Needham), Klasikler'in (örneğin Jaeger ve Kirk), filolojinin (örneğin Barr ve Egerton), tarihin (örneğin Hobsbawm ve Bainton), sanat tarihinin (örneğin Gombrich ve Kramarsch), bilim tarihinin (örneğin Kuhn ve Cipolla), fikirler tarihinin (örneğin Berlin ve Dasgupta), Afrika Çalışmaları'nın (örneğin Vansina ve Kenyatta), Kilise Tarihi'nin (örneğin Marty ve Ware), teolojinin (örneğin Bultmann ve Robinson) ve benzeri alanların iç görülerinden faydalanabiliriz.

Yani din çalışmaları yönsel, fenomenolojik, çoğul (dolayısıyla karşılaştırmalı) ve polimetodiktir.

Ayrıca sınırlandırılmış değildir. Bir dinin ve bir şeyin dini olmasının ne demek olduğunun tanımı ne kendinden mütevellittir ne de kesinkes doğrudur. Aynı zamanda insanoğlu da duygu ve düşüncelerini bölümlere ayırmakta çok iyi değildir ki dini olan ve olmayan sembol sistemleri arasında net bir çizgi çekmek mantıklı ya da yapılabilir olsun. Daha önce belirttiğim gibi, din çalışmaları prensip olarak kendini dünya görüşlerinin çalışmasına, betimleyici ve teorik düzeyde, Dünya Görüşü Analizine genişletmelidir.

Şimdiye kadar dini araştırmaları tanımlamaya çalıştım, ama Din Bilimleri'nde tarih, fenomenoloji ve açıklama arayışından daha fazlası var. Ayrıca

burada bir soru -ya da daha doğrusu soruların bir sonraki aşaması- var; hakikatin, dinin hakikatının doğruluğunun sorusu. Hangi dünya görüşü doğrudur? Hangi dünya görüşü etik geçerliliğe sahiptir? Hakikatin ve geçerliliğin kriterleri nedir? Burada doğrudan teoloji ve teolojiler, Budizm çalışmaları, ideolojiler, felsefe, ahlâk, kamu politikası seviyelerine geçiyoruz. Oraya varmadan önce, dini araştırmaların betimleyici ve fenomenolojik yönünün neden daha önemli olduğunu ve Dünya Görüşü analizinin eğitimsel ve entelektüel ortamımızda niçin bu kadar ihmal edildiğini bir an durup düşünelim.

Din bilimleri ve Dünya görüşü analizi önemlidir çünkü onlar kültürleri ve bireysel eylemleri şekillendiren zihinsel ve sembolik motorlara ışık tutuyorlar. Ekonomi ve teknolojiye harcadığımız zamanı düşündüğümüzde, kültürler arası çalışmalara harcadığımız zamanın ne kadar az olduğu şaşırtıcıdır. İnsanların makineler hakkında büyük bir sofistikasyona sahip olarak eğitilmesi ve en görkemli makine olan kendimizle ilgili dünya şekillendiren unsurlar hakkında büyük bir cehalete sahip olması olağanüstü bir durumdur.

Ancak dinler, ideojiler ve değerler hassas alanlar olduğundan, ister kilise ve devletin ayrılığını korumak istediğimizden, ister birbirimizin hassas noktalarını rahatsız eder diye değerler hakkında tartışmanın gereksiz olduğundan, ister kısmi bir teknosofik ideolojinin (teknosofik, sorunlarımızı çözmek için teknolojik uzmanlıkla idare edebileceğimizi düşünme anlamında) etkisi altında olduğumuzdan dolayı olsun, sebep ne olursa olsun, kültürler arası olarak birbirimizi anlamaya çalışma işinde tuhaf bir eğitimsel yatırım eksikliği vardır. Bana öyle geliyor ki, insan çabalarının en asillerinden ve aynı zamanda en pratik olanlarından biri, diğer zihinlere yolculuk etme, başkalarının mokasenlerinde yürüme girişimidir ki bu, dini araştırmaların fenomenolojik yöntemle incelenmesinde temsil edilir.

Bir yerli Amerikan atasözünün dediği gibi: "Bir kişiyi onun mokasenlerinde bir mil yürümeden asla yargılama". Liselerde bu sanatı geliştirmek için fazla bir şey yapılmıyor ve üniversite kampüslerinde bu konu parçalanmış durumda: biraz antropolojide yapılıyor, ancak bu genellikle küçük ölçekli toplumlarla ilgili oluyor; sosyoloji bir şeyler yapıyor, ancak oldukça kültüre bağlı (sosyoloji 'biz'le, antropoloji 'onlar'la ilgilidir); felsefe betimleyici ve tarihsel olmaktan ziyade yargılayıcı olma eğiliminde; din bilimleri genellikle kampüste yoktur, olduğu yerlerde de seküler ideolojiler üzerine fazla bir şey yapmaz ve çoğunlukla çok Batı merkezli olabilir; siyaset bilimi ideolojilere biraz bakar ama dinlerden kaçınma eğilimindedir; tarih ise genellikle 'biz'le ilgili olur - ve bu şekilde devam eder.

Ancak Dünya Görüşü Analizinin pratik değerinin yanı sıra, ortaya çıkardığı daha geniş yansımalar da vardır ve bunlara Din Bilimleri ve (elbette) Teoloji'nin yapıcı, ifade edici ve normatif yönlerine baktıktan sonra geri

döneceğim. Bana öyle geliyor ki, Din Bilimleri hakikat ve ölçüt sorularıyla ve ayrıca manevi, etik ve bir dereceye kadar siyasi politika sorularıyla da ilgilenmelidir. Felsefi meseleler teorik soruşturmalarda ortaya çıktığından (bu nedenle Freudcu bakış açısı teorisi, dinin hakikati ve kökeni hakkında bir görüşe dayanır), sadece betimleyici ve teorik düzeyde kalamaz.

Aksine, teolojiler din çalışmalarını dikkate almak zorundadır. Açıkça görülüyor ki, Hristiyan ve Yahudi teolojisi, kutsal metinler üzerinde tarihsel yöntemlerin kullanılmasından derinden etkilenmiştir. Ama dini gelenek ve alt geleneklerdeki çoğulculuk olgusunu da göz ardı edemezler. Hiçbir Teoloji (eğer modern dünyada ilgi çekici olacaksa) kendi dışındaki diğer dini gelenekler hakkında bir teoriye sahip olmaktan geri kalamaz. Elbette bu unsurun ortaya çıkardığı bazı sorular yalıtılmış inancı rahatsız ediyor (bu yüzden Ronald Knox'un alaycı bir şekilde söylediği gibi karşılaştırmalı dinin insanları nispeten dindar yapması gerekir, ki bu bence yanlış: çünkü diğer dinlere yapılan yolculuk kişinin kendi din anlayışını da derinleştirebilir).

Din Bilimleri, açıkça, normatif ve yapıcı meselelerin tartışmasında bile çoğul kalması, hatta pluralist olması gerektiği için Teoloji'den farklıdır. Bu açıdan, dünya görüşlerinin bir çeşit pazar yeri gibidir. Şimdi birçok yerde, Hristiyan veya Yahudi Teolojisi, ilahiyat okullarında veya seminerlerde çoğul bir kapsamda olabilir ve modern dinler ve dini araştırmalar hakkında büyük bir bilgi birikimi içerebilir; ancak özü bir geleneğe ve bir taahhüde köklü bir şekilde bağlıdır. Bu, kurumsallaşmış din çalışmalarının yapamayacağı (ve haklı olarak yapamayacağı) bir şeydir. Elbette bireylerin bağlılıkları olabilir, ancak bu girişim esasen çok yönlüdür.

Eğer 'felsefi' kelimesi, din çalışmalarının hem hakikat ve ölçütlerle hem de betimleyici ve teorik meselelerle ilgilendiğini, ayrıca teolojileri de kapsadığını ifade etmek için kısa yol olarak kullanılabilir ve 'çok yönlü' kelimesi, din çalışmalarının özsel kurumsallaşmış çoğulculuğunu ifade etmek için kısa yol olarak kullanılıyorsa, o zaman alanın karakterini tam, ancak kısa bir şekilde tasvir etmeye geçebiliriz

O yönsele, fenomenolojik, çoğul, karşılaştırmalı, çok yöntemli aynı zamanda felsefi ve çok yönlüdür.

Ve eğer alanımızı Dünya Görüşü Analizi ve Değerlendirmesi haline getirmek istiyorsak, o zaman tüm bu listelediklerimizdir ama sınırlanmamış bir yapıda; sınırlanmamış derken din tanımının geleneksel olarak dini kabul edilen sistemler ve fenomenlerle sınırlı olmaması gerektiğini kastediyorum.

Şimdi ilk olarak benim anlattığım şekliyle karşılaştırmalı din çalışmalarının beşerî bilimlere katkılarına; sonra da insanlığın mevcut durumuyla alakalı yansımalarla olan alakasına dönebiliriz.

Öncelikle, Dünya Görüşü Analizi, insan toplumunun çeşitli gelişimleri üzerindeki 'mental bileşen'in ve dini ve kültürel bakış açılarının önemini

sorgular.

İkincisi, alanımız örneğin Freudcu teori gibi kültüre bağlı insan doğası teorilerini sorgular (ki bu, örneğin Sri Lanka Theravada Budizmi'ne uygulanırken kötü sonuçlar verir). Diğer kültüre bağlı projeksiyon teorileri (örneğin, Peter Berger'in Kutsal Şemsiye adlı eserindeki) hayatta kalma şansları olacaksa ciddi bir değişim ve modifikasyona uğramak zorundadır.

Üçüncü olarak, alanımız gerçek bir dini deneyim çeşitleri teorisi için malzeme üretir ve bu da dini deneyim türlerini kullanarak bazı iç dinî açıklamalar umma temellerini atar. Bu, verimli ama basit 'tek tip' teorilerin ötesine geçmek anlamına geliyor- örneğin Rudolf Otto. Eğer dini deneyim, din içerisindeki diğer öğeleri (örneğin, doktrin türlerini) açıklamaya yardımcı olan bir unsur olarak dahil edilecekse, o zaman dini fenomenlerin çeşitliliği, bir ana dini deneyim türünden fazlasını ima eder. Ben, mukaddes (hayranlık uyandıran, kutuplaşmış) ve mistik (tefekkür eden, algısal olarak boş) deneyimlerin iki ana tür olduğunu düşünüyorum, ancak dini deneyimin genel bir teorisine ihtiyaç vardır.

Dördüncü olarak, Amerika, Afrika, Okyanusya ve diğer yerlerdeki yeni dini hareketlerin fenomenleri sadece geçmişteki 'yeni hareketlerin' doğuşunu aydınlatmakla kalmaz, aynı zamanda inanç ve kimlik arasındaki ilişkiyi de aydınlatılabilir.

Eliade, Turner ve diğerleri tarafından dinlerin malzemesinden çıkarılan sembolik temaların çağdaş motifleri analiz etmede önemli bir rolü vardır ve yüzeyde rasyonel düzenlemeler ve fikirler gibi görünenlerin daha derin anlamlarını göstermesiyle kendimizi analiz etmemizi yeniden canlandırabilir. Burada, Dünya Görüşü Analizi'nden türeyen ve ona yardımcı olan bir Sembolik Analiz alanı vardır.

Altıncı olarak, bize dünyayı birçok kültürün dip dibe yaşadığı ancak global ve tek bir şehir olarak görmemizde yardımcı olur, ancak yan yana birçok kültürle. Elbette, Çin, Afrika, Avrupa ve benzeri birçok farklı tarih akışının, dünya tarihinin büyük bir su yolunda birleştiği bir döneme girmiş bulunuyoruz. Bu, bir dünya kültürünün ortaya çıkmasını gerektirir ve bu kültür, sayısız atalarının bilgisini gerektirir. Dolayısıyla, şimdi bizim için atalar Lincoln ve Konfüçyüs, Mesih ve Mao, Aquinas ve Sankara, Asoka ve Muhammed, Leonardo ve Hokusai'yi içeriyor...

Yedinci olarak, dinlerin çalışması, genel bir yaşam, ritüel veya performatif eylemler teorisine katkıda bulunacak materyaller sağlayabilir (performansın dilbilgisi aşamasının yalnızca başındayız).

Sekizinci olarak, dinin farklı boyutlarının birbirleriyle ilişkili olduğu, dinler arası açıklamaların üretken bir döneminin başındayız. Bu nedenle, doktrin ve deneyim arasındaki ilişki, bir yandan ham dini deneyim türlerine (tabiri caizse) yorumun nasıl yerleştirildiğini (Steven Katz'in *Mysticism and*

Philosophical Analysis adlı eserindeki tartışmaları düşünün); diğer yandan ise deneyimin doktrinleri nasıl şekillendirdiğini (örneğin, Paul ve Ramanuja'daki lütuf) ele almayı içerir. Bu konulardaki karşılaştırmaya dayalı teoriler en etkili olanlardır, çünkü doğalarının teorileri genel bir uygulamaya sahiptir (ancak aynı zamanda belirli özellikleri de not etmeliyiz: eşsizlik yalnızca karşılaştırmalı bir bağlamda keşfedilebilir).

Boyutlar arası açıklamanın başka bir örneği olarak, çeşitli dini deneyim tipleri ve pratiklerinin çeşitli etik türlerini şekillendirmesine bakabiliriz; böylelikle nebevi dinin kutsal dinamizmi daha aktivist ve otoriterken arzuları bastırmaya yönelik yoga teknikleri ihtiyatlı ve nazik bir özdenetim ve zararsızlık etiğine doğru yönelir. Bu yüzden burada karşılaştırmalı dini etik girişiminin bir yönü bulunmaktadır. Bunun bir diğer tarafı, kutsal kişilerin taklidinin ahlâki şekillendirme biçimidir. Bir diğer tarafı ritüelin etik eyleme bindirilmesi -böylece iyilik yapmak bir ibadet biçimi olarak görülür veya alçakgönüllülük Tanrı'ya saygı biçimi veya bir fedakârlık olarak görülür- vb. Kültürler arasındaki etik idealler ve kurallar arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri anlamaya yönelik tüm bu ve diğer yaklaşımlar artık "karşılaştırmalı dini etik" genel başlığı altında gelişmektedir.

O zaman bunlar, karşılaştırmalı metodun, fenomenin verimli keşiflerini açtığı birkaç yoldur.

Buradaki birincil amacım bu keşif yollarının Hristiyan Teolojisi (veya başka herhangi biri) ile doğrudan ilişkisini ele almak olmasa da açıktır ki; teolojinin karşılaştırmalı yöntemle meydan okunduğu ve zenginleştirildiği yollar vardır. Böylece kısaca, herhangi bir belirli geleneğin 'gelenekler arasında bir gelenek' olduğunu ve diğer dinlerle özellikler paylaşabileceğini gösterir- Paul'deki bhakti,¹ Ruysbroeck ve Sufilerde ve diğerlerinde tasavvufi analogiler, benzer semboller (Jungcu olarak sunaklarda ve ilahilerde), vb. Bu, dinler arasında hakikatin kriterleri sorusunun karmaşık bir şekilde ele alınması gerektiğini gösterir: 'onları meyvelerinden tanıyacaksınız',² ama portakallar ve hurmalar nasıl karşılaştırılır? Bu, farklılıkların çoğunlukla özünde yorum farklılıkları olduğunu iddia eder, peki o halde bunlara nasıl karar verilir? Ve dinlerin ham malzemesi, her türlü büyüleyici ve muazzam derecede gizemli yankılar ve iç görüler önerir.

Ayrıca dinler tarihi, basit bir birlik üretmeye çalışanlar için çoğu zaman hayatı rahatsız edici hale getirebilir; Guénon ve Radhakrishnan ve kadim felsefe bana göre gerçeklerle, mesela Theravada Budizminin gerecekleriyle ve ayrıca Batı teizminin karmaşıklıklarıyla da uyuşmuyor. Hick'in Kopernik

¹ Çevirenin notu: Bhakti, Hinduizm'de kendini tanrıya adayan insanların sevgi dolu bağlılığını ifade etmektedir. Burada özel bir terim olarak kullanılmıştır.

² Çevirenin notu: İncil'de geçen bir ifade: "Onları meyvelerinden tanıyacaksınız. Dikenli bitkilerden üzüm, deve dikenlerinden incir toplanabilir mi?" (Matta: 7/16).

devrimi tek bir güneşi öne sürer: belki de dinsel olarak bir ikili yıldızın veya bir kuasarın etrafında döneriz. Dolayısıyla sonunda bu tür birlik doktrinlerini kabul etsek bile, bu ancak materyalle bir tartışmadan sonra olacaktır. Bu arada hem Hinduizm'den hem de Batı teizminden birçok bakımdan farklılığı nedeniyle, Theravada Budizm'i bana herhangi bir din teorisinin hesaba katması gereken en önemli örnek gibi görünüyor. Diğer açılardan yaptıkları katkı ne kadar derin olursa olsun bana, Otto ve Van der Leeuw'dan Zaehner ve Wilfred Cantwell Smith'e kadar daha teolojik yönelimli karşılaştırmacıların yazılarındaki derinlik zayıf görünüyor.

Dahası eski moda doğal teolojinin varlığını sürdürebilmesi için yeniden şekillendirilmesi gerekiyor; kısmen diğer kültürlerin, örneğin Hintlilerin İsvara'ya karşı ve lehine olan tartışmalarını da göz önünde bulundurmak için, kısmen de insanın nihai olana duyduğu ilginin sonuçta çeşitli nihai olanlara ulaşma çabası olduğu ortaya çıktığı için.

Son olarak, Teoloji ve ilgili konularda, Hristiyan (veya diğer) Teologların diğerlerinden öğrenecekleri çok şey vardır: bu nedenle Budist geleneğindeki *via negativa*'ya dair yeni içgörüler, Konfüçyüsçü li doktrinindeki yeni etik değerler, Ramanmuja'da Tanrı ve dünya arasındaki ilişkiye bakmanın yeni yolları vb. aktarabiliriz. İlahi bir derlemecilik arayışında en verimli kavşaktayız.

Ancak şimdi daha az teolojik olan bir şeye; mevcut çağ ile ilgili dünya görüşü analizi ve karşılaştırmalı yaklaşımdan doğan bazı düşüncelere dönmek istiyorum. Bu düşünceleri dini araştırmalar tarafından 'tesis edilmiş' bir şey olarak değil, bir uygulayıcının zihninde onun önerdiği bir şey olarak sunuyorum. Önemli olan belirli sonuçlar değil, tartışmadır. Din Bilimlerinin zamanımızın entelektüel, politik ve etik tartışmalarına girmesi önemlidir. Çoğu zaman bunlar belirli dünya görüşlerinin (genellikle otoriter dini dünya görüşleri ve sekülerizm çeşitleri) dar tabanlı yorumcularına bırakılır.

İlk olarak seküler ideolojilere sembolik dünya görüşleri olarak bakma girişimi önemlidir. Çünkü o, dini dünya ile seküler dünya arasındaki ideolojik olarak yüklü ayrımı ortadan kaldırmaya başlar. Bu nedenle Kilise ve Devlet hakkında düşünürken çoğu zaman kafamız karışır. Eski "Cuius regio eius regio"³ ilkesinin en önemli modern uygulayıcıları Marksistler ve totaliterlerdir. Bir dünya görüşünü empoze etmeye çalışan bir topluluğun devletten ayrıştırılmasının önemli olmasının bir sebebi bunun gerçek bir çoğulculuğun sağlanabilmesi için gerekli olmasıdır. Şimdi, aslında dinde ve genel olarak dünya görüşlerinde hakikat ölçütleri çok belirsiz olduğundan ve durumun doğası gereği kanıtlar eksik olduğundan, mantıksal ve epistemolojik

³ Çevirenin Notu: Kimin idaresiyse onun dini şeklinde Türkçe'ye çevrilen Latince deyiş. İktidar kimin elindeyse, prens veya hükümdar kim ise halkın o dini seçme zorunluluğunu ifade etmektedir.

olarak çoğulculuğa işaret edilmektedir. Daha insani bir ifadeyle, her din veya dünya görüşü, kendini modern küresel şehirde diğer inanç ve geleneklerle yan yana yaşarken bulmaktadır ve toplumlara çok inançlı bir bağlama göre şekillendirmemiz gerektiği sonucuna direnmek zordur. Dolayısıyla Kuzey'deki sosyal demokrasilerde çok fazla kötülük ve dış sömürü olmasına rağmen, onlar çoğulculuktan ve geleneklere karşılıklı saygıdan yanadırlar. Ancak aynı zamanda diğer kültürel geleneklere karşı genel olarak ırkçı bir bakış açısının mirasçıları oldukları için (ne yazık ki fırsat verilen hemen hemen herkes ırkçı olmaya meyillidir) ve ayrıca kapitalizm (çoğulcu bir toplumda tek bileşen olmasa da gerekli bir bileşen gibi görünen) genellikle oldukça utanmaz bir şekilde dışsal sömürücü olduğundan, örneğin Orta Amerika, kuzey çoğulculuğunun yerel değerlerinin hayatta kalmasının bir koşulu olarak bir tür çoğulculukla meşgul olan güney ve doğu kültürleriyle diyaloga girmesi gerekir.

Din Bilimleri'nin ikinci temel yansıması şudur: teknoşofinin yanıtlarına karşı çıkılmalıdır. Teknoşofi derken, kuzey ülkelerinde çok yaygın olan, insanlığın sorunlarının teknik olarak en başta makineler ve uzmanlıkla çözülebileceği, eylemin zihinsel ve ruhsal bileşenlerine kayıtsız kalınarak ele alındığı ya da rasyonel olanın bizim için şeffaf olduğu düşüncesini kastediyorum. Din ayrımcılığının kendisi, düz bir teknolojik sekülerizmin eleştirisine maruz kalabilme derecesini azaltır. Dünya görüşü analizi, alternatif inanç ve değer sistemlerini tanımlaya çalıştığı için kendi başına bir eleştiri aracı haline gelir ve bu da bizi kendi toplumumuzun birçok dile getirilmemiş varsayımlarının bilincine vardırır. Bu, Din Bilimleri'nin dünyamıza daha bilinçli ve eleştirel bir bakış için materyal sağlayabileceği bir alandır.

Elbette bu, dini araştırmaların insan bilimlerinin bir parçası olarak incelenmesiyle bağdaşmasa da materyalden gelen bir baskı (bana göre) dinler ve dünya görüşlerine yönelik bir tür federalist yaklaşımı da beraberinde getirir. Dinî ve diğer bakış açıları büyük çeşitlilik gösterdiğinden ve hakikatin kolay kanıtları olmadığından, epistemolojik kesinliğe ulaşamayız; en fazla, bir tür açık bir güven duygusu elde edebiliriz. Bu cümleyle kastettiğim, bir yandan deneyime, vahye ya da argümana yapılan atıfların karşıatıflar, alternatif vahiyler ve karşı-argümanlar ortaya çıkarabilmesidir; bu da en iyi ihtimalle dinlerdeki hakikat kriterlerimizin esnek olduğunu gösterir; diğer yandan, her birimiz sadece bir hayat yaşadığımız için, alternatifleri kabul ederken umutla güven duyabileceğimiz bir dünya görüşüne veya bağlılığa ihtiyaç duyarız. Kesinlik iddiasında bulunanlar yanılıyor gibi görünüyor ve modern dünyada çoklu yaşam tarzlarının yaygın bir varlığı mevcut. Bu yüzden, kesinliğe meşru bir şekilde ulaşmak mümkün değildir, ancak bir tür güven duygusuna tutunmak zorundayız. Başka bir deyişle, inanca sahip olabiliriz ama kanıta sahip olamayız, dolayısıyla inancı yeniden kanıt olarak dayatamayız. Sonuç olarak hem mantık hem de gerçeklikte,

sürekli bir dünya görüşleri ortak yaşamı ve çoğulculuğuyla karşı karşıya kalmamız kaçınılmazdır. Bu sistemlerin bir arada yaşamaya devam etmesi, bir tür ruhsal federalizme işaret ediyor. Her halükârda, tüm dinlerin ya da dinlerin merkezinin birliğine yönelik iddiaların en azından tartışmalı olduğunu düşündüğüm için, federal bir bakış açısının öngörülebilir bir şekilde ulaşabileceğimiz birliğe en yakın yaklaşım olduğunu düşünüyorum.

Bu bağlamda, son zamanlarda (1979-80 yıllarındaki Gifford Konferansları olan *Beyond Ideology*'de) Budizm ve Hristiyanlık'ın örneğin birbirleriyle tamamlayıcı bir ilişkiye sahip olduğu fikrini araştırdım. Birbirlerine tamamlayıcı olarak hizmet ederler ve karşılıklı eleştirmenler olarak işlev görebilirler. Bu şekilde her biri, diğeri tarafından hem meydan okunur hem de güçlenir. Belki de bu eleştirel yol, genel olarak daha yaygın şekilde kullanılabilir, çünkü sistemler arasındaki gerçek farklılıkları ve çelişkileri ortadan kaldırmaya çalışmaz.

Dahası eleştiri, keşif, teori oluşturma ve teori test etme süreçlerinin özünün bir parçasıdır. Sanatsal ve diğer yaratıcı formların bir parçasıdır. Bu eleştirel yöntem, Popper'ın bilimsel ve diğer araştırmaların mantığını tanımlarken vurguladığı gibi, din için de kullanılabilir: Zira dinî dünya görüşleri yalnızca bilimsel olmasa da kozmostaki yerimizi tasvir ederken hem bilimin yöntemi hem de içeriğine dikkat etmek zorundadırlar. Dolayısıyla, dinî federal açıklık ile bilimsel bakış açısı arasındaki uyum, dünyamız için önemli bir unsurdur.

Din Bilimleri'nden çıkan bir başka düşünce de modern durumumuzun doğasıyla ilgilidir. Son iki yüz yıl, *kendinin farkında olan yeni bir dini biçimin ortaya çıkışına tanıklık etmiştir*. Din Bilimleri'nin temel uğraşlarından biri, dine ve daha genel anlamda dünya görüşlerine bir ayna tutma görevidir. Ne yazık ki, dünya genelindeki eğitim sistemlerimiz bunu ancak zayıf bir şekilde anlamaya başlamıştır. Hâlâ, sanki artık bir dünya toplumuna ait değiliz gibi, ulusun veya geleneğin değerlerini aşılama yönelik bir kaygı sürmektedir.

Son olarak, burada bir paradoksa değinmek istiyorum. Önceki argümandan da anlaşılacağı gibi, yapılandırılmış empatiyi ve başkalarının inançlarının adil ve etkileyici bir şekilde tasvir etme sürecini en yüksek saygıyla karşılıyorum: Din Bilimleri ve daha genel olarak dünya görüşü analizi, insani ve gerçekçi eğitim için kritik öneme sahiptir. Bu çabaların soylu girişimler olduğunu düşünüyorum ve çaresizce az gelişmiş ve yeterince değer görmemiştir. Ancak bu girişimin bir parçası, bir tür üst düzey tarafsızlık, bir tür ılımlı soğukkanlılık gerektirir. Fakat bu tutum, dikkate alınan bazı dünya görüşleriyle çelişki içindedir. Hitler'den ya da Stalin'den kısa sürede sıyrılmış olmuştur ve bazı Ahlâkî Çoğunluk, güçlü motivasyona sahip Müslüman politikacılar, birçok Marksist ve benzeri gruplar tarafından hoş karşılanmamaktadır. Soğukkanlılığım, çoğulcu bir toplumda ve federalist bağlam-

larda daha iyi iş görmektedir. Bu nedenle, bildiğimiz anlamda Din Bilimleri, Polonya veya Romanya gibi birçok gelenekçi Katolik ülkede veya İslâm ülkelerinde ciddiye alınmamaktadır. Paradoks ise, tarafsız olma çabasının bir tarafa yönelmesi, çünkü bu, Kilise/Parti ile Devletin ayrımını, çoğulculuğu ve araştırma açıklığını destekler.

Ama bu sorun değil. İnsan bilimleri fiziksel ve biyolojik bilimler kadar açıklığa işaret ediyor. İnsan onurunun değeri ve insan bilgisi el ele yürümektedir.

Ama burada başka bir paradoks var. Din Bilimleri ve Dünya Görüşü Analizi'ne şüpheyle bakanlar, parmakla gösterip 'Yani, övündüğünüz tarafsızlık, sonuçta tarafsızlık değil! Başkalarının dünya görüşlerini tanımlamak için tarih dışı, 'yüksek' bir bakış açısı bulma çabanız, sonunda boşuna çıkıyor.' diyeceklerdir. Kim tarih dışı dedi? Kim, araştırmalarımızın ve tanımlarımızın göreceliliğini reddetti? Ancak biz, içten bir şekilde insanların yaşamlarının iç gerçeklerine ve inançlarının yapılarına ulaşma çabasını, açıklık gerektirdiği için özgürlük ve çoğulculuk tarafında duruyoruz. Fakat- ve işte burada paradoks- yalnızca adalet, çağrışım, açıklık, nesnellik ve mümkün olduğunca sıcak soğukkanlılık, tek kelimeyle bir tür 'tarafsızlık' konusunda kararlıysam, siyasi çoğulcu bir dünya görüşüne de bağlı hale gelebilirim. Tarafsızlık eksikliğini savunarak, tarafsızlık lehine taraflı olma yetkisini elde edebilirim.

Bu çalışmada hem dinlerin karşılaştırmalı incelenmesinin hem de bu incelemeden kaynaklanan düşüncelerin bazı olası sonuçlarını araştırdım. Alanımızın daha çok başlarındayız. Ayrıca, yeni küresel şehrin de daha erken dönemlerindedir.

📄 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

👤 Yazar(lar) / Author(s): Sümeyra Bilecik Karacan.

📄 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.